

Mirosław Bańko

Uniwersytet Warszawski

m.banko@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0002-5396-4327

KAMIENIE MILOWE W POLSzczyŹNIE: OD ZNAKÓW PRZYDROŹNYCH PO WARUNKI (NIE) DO SPEŁNIENIA¹

Epidemia COVID-19 przyniosła polszczyźnie nowe, potoczne znaczenie słowa *korona* ‘epidemia wywołana wirusem SARS-CoV-2’ i nowe wyrazy, przeważnie złożenia, oparte na tym rdzeniu, np. *koronaparty*, *koronasceptyk*, *koronaściana*, *koronials* (Cierpich-Kozieł 2020; Makowska 2021). Mniej widocznym efektem pandemii stało się nowe znaczenie nadane nazwie *kamień milowy*, pochodzące z języka angielskiego w jego odmianie unijnej. W artykule tym zamierzam prześledzić historię *kamieni milowych* w polszczyźnie i opisać nową jednostkę o tym kształcie na tle poprzednich, uwzględniając jej pochodzenie, znaczenie, łączliwość leksykalną, frekwencję poszczególnych form, stopień idiomatyzacji, a także zasięg tematyczny i stylistyczny.

W przeciwieństwie do innych nabytków polszczyzny czasu pandemii *kamienie milowe* uwikłane są w kontekst polityczny, gdyż swoją popularność w nowym znaczeniu zawdzięczają polityce polskich władz i ich relacjom z Unią Europejską. Nasuwa się pytanie, czy i w jaki sposób częsta obecność tej nowej jednostki leksykalnej w mediach i w wypowiedziach polityków mogła wpłynąć na stosunek polskiego społeczeństwa do UE. Kwestię tę będę musiał pozostawić tu bez odpowiedzi, ale postaram się nakreślić tło, które czyni pytanie interesującym i godnym uwagi.

1. KAMIENIE MILOWE: ZARYS HISTORYCZNY

Gdyby poprzestać na kwerendzie w słownikach, można by dojść do wniosku, że *kamienie milowe* są stosunkowo późnym nabytkiem polszczyzny. Spośród słowników ogólnych zanotował je w postaci wyodrębnionej nazwy dopiero SJPDor, obok *kamieni*

¹ Autor dziękuje mgr Aleksandrze Tomaszewskiej za informacje, które pomogły w przygotowaniu tego artykułu.

stajowych, które pochodzą od innej, dziś nieużywanej jednostki miary. Wcześniej, bo w SW, uwzględniono *kamienie graniczne* i *kamienie wiorstowe*, a w objaśnieniu do cytatu z wyrazem *kamień*, odnoszącego się do realiów rzymskich, wskazano, że dotyczy on kamienia „oznaczającego milę, znaku milowego”. Ten sam cytat można znaleźć już w SL, a ponieważ jego źródłem jest XVII-wieczny przekład łacińskiej historyi państwa rzymskiego, nasuwa się myśl, że *kamienie milowe* mogły być znane polszczyźnie na długo przed tym, zanim je zanotował SJPDor.

Istotnie, kwerenda w bibliotece cyfrowej Polona² ujawnia wiele wystąpień badanej nazwy w tekstach z XIX wieku, najstarsze z 1808 r., ale wszystkie dotyczą realiów zagranicznych bądź są przekładem z języka obcego w słowniku dwujęzycznym. Co więcej, wszystkie dokumentują podstawowe znaczenie *kamienia milowego*, odnoszące się do znaków przydrożnych. W polskich realiach – a przynajmniej w neutralnych, nienacechowanych obcością – badana nazwa pojawia się w Polsce dopiero w tekstach z początku XX wieku, od razu w znaczeniu przenośnym, np.

Stulecia, wytwór przyjętego przez ludzi systemu w rachubie czasu [...], nie są same dla siebie [...] **kamieniem milowym** w postępie cywilizacji i historii („Gazeta Lwowska”, R. 91, nr 1, 3.01.1901).

Są to [ruiny zamków polskich we wschodniej Galicji] jakgdyby **kamienie milowe**, znaczące drogę państwowości i kultury polskiej na wschód („Tygodnik Illustrowany [!]”, R. 53, nr 28, 13.07.1912).

Stan taki może dziwić. Kamienie milowe musiały być znane Polakom, i to nie tylko z lektury i zagranicznych wojaży, gdyż znaki wskazujące na odległość w milach stawiano w Polsce przy drogach już w wiekach średnich, informuje o tym np. *Encyklopedia staropolska* Glogera (1900–1903) w haśle *mila*. Znana była mila jako jednostka długości³, w użyciu było też słowo *mila*, zapożyczone z g.-nm. *mile*, co z łc. *milia (passum)* ‘tysiąc (kroków)’⁴, poświadczone w Sstp. Nawet przymiotnik *milowy* funkcjonował co najmniej od XVII wieku, świadczy o tym cytat w kartotece ESJP XVII–XVIII i hasło w tymże słowniku (na razie w postaci załączkowej). Co w takim razie sprawiło, że brak w Polsce *kamieni milowych* w źródłach sprzed XIX wieku i że

² Kwerendę wykonano za pomocą starej wyszukiwarki, dostępnej pod adresem polona2.pl. W odróżnieniu od nowszej, dostępnej pod adresem polona.pl, pozwala ona na szukanie w treści publikacji. Kwerenda miała postać „*kamień milowy*”, z cudzysłowem dla zachowania ciągłości wymienionych słów. Inaczej niż np. w wyszukiwarce Google, cudzysłów nie wyłącza odmiany wyrazów, czyli pozwala wyszukiwać *kamienie milowe* w różnych formach fleksyjnych. Cecha ta nie została udokumentowana w informacji dla użytkowników wyszukiwarki.

³ W różnych krajach i czasach jednostka ta miała różną wielkość. Stosunkowo długie hasło w SWil wylicza prawie dwadzieścia regionalnych mil, wśród nich rzymską i polską.

⁴ Mila rzymska mierzyła prawie półtora kilometra, w wyrażeniu *milia passum* chodziło więc o podwójne kroki.

przez cały XIX wiek pojawiają się one tylko w obcych realiach bądź w słownikach przekładowych?

Mogła zawinąć rzadkość desygnatu. Słupy milowe umieszczali przy drogach już Rzymianie i ponieważ w tej części Europy, która znajdowała się w granicach cesarstwa rzymskiego, wiele z nich przetrwało przez następne stulecia, były dobrze znane mieszkańcom. Natomiast w Polsce, słynącej ze złego stanu dróg (Chwalba 2004: 126), znaki milowe były rzadkością, upowszechniły się dopiero po rozbiorach (zob. Płoski 2009 o kamieniach milowych w Prusach Wschodnich). Co więcej, w łacińskojęzycznych drukach z XVI–XVIII wieku, pochodzących z terenu Rzeczypospolitej, kamień milowy określano słowem *milliarium* (rzadziej *miliarium*)⁵. W sumie, jak się wydaje, przed XIX wiekiem wykształceni Polacy rzadko mieli potrzebę, aby pisać o kamieniach milowych, a jeśli już tak, to dostępność łacińskiej nazwy w społeczeństwie, w którym znajomość łaciny była powszechna, nie sprzyjała używaniu polskiego określenia.

Tym też tłumaczyć można, że nazwa *kamień milowy* stała się częstsza dopiero w przenośnym znaczeniu jako określenie końca ważnego etapu jakichś działań. Nieobecne jeszcze w SJP Dor, znaczenie to zostało objaśnione następująco w SJPSz:

zakończenie jednego z etapów pracy, krok naprzód w realizacji, jakiegoś zamierzenia, przedsięwzięcia itp.

Późniejsze słowniki kładą nacisk na rangę etapu, o którym mowa:

zakończenie ważnego etapu pracy umożliwiającego realizację jakiegoś przedsięwzięcia (SWJP).

wydarzenie lub odkrycie o przełomowym znaczeniu (ISJP).

We współczesnych tekstach znaczenie przenośne zdecydowanie przeważa. W zrównoważonej części Narodowego Korpusu Języka Polskiego (NKJP, Przepiórkowski i in. 2012), obejmującego teksty głównie z ostatniej dekady XX i pierwszej dekady XXI wieku, *kamień milowy* w różnych formach odmiany występuje 188 razy, ale tylko 9 razy w znaczeniu podstawowym. Typowe prawostronne konteksty to *kamień milowy w czymś*, *kamień milowy czegoś* i *kamień milowy na jakiejś drodze*, por. odpowiednio:

[...] być może aksamitna rewolucja nie stanowiła **kamienia milowego** w historii Czech.

[...] **kamienie milowe** rozwoju naszej cywilizacji [...]

[...] uzyskanie licencji jest ważnym **kamieniem milowym** na drodze do wejścia na rynek rosyjski.

⁵ Przetrwało ono do dziś i z rzadka pojawia się w polskojęzycznych publikacjach specjalistycznych. Jest też obecne w słownikach.

Wśród lewostronnych kontekstów zwraca uwagę przymiotnik *kolejny*, np.

Kolejnym **kamieniem milowym** w animacji był film „Toy Story” z 1995 roku, pierwszy w całości stworzony za pomocą komputera.

Najciekawsze jednak są konteksty czasownikowe. Przeważa tu *być*, rządzące narzędnikiem (por. dwa ostatnie przykłady), czasem ustępujące słowu *stać się*, podobną funkcję pełni *stanowić*, o rządzie biernikowym (por. pierwszy z czterech ostatnich przykładów). Rzadsze, ale również typowe, są czasowniki *osiągać*, *mijać* oraz *wyznaczać*, *wytyzczać*, por.:

Miniony rok okazał się dla nas bardzo pomyślny. Osiągnęliśmy kolejny **kamień milowy** na ścieżce naszego rozwoju.

[...] robotyka w ostatnich latach minęła wiele **kamieni milowych**, ale stosunkowo mało uwagi poświęcano interakcji pomiędzy ludźmi a robotami.

Polski handel dorobił się własnych gazetek z promocjami, które wyznaczają **kamienie milowe** handlowych zdobyczy i mówią wiele o kliencie.

[...] trochę mi żal tego, że polskie filmy nie wytyczają już **kamieni milowych** w kinie europejskim.

Jak widać, w znaczeniu przenośnym, ukształtowanym na przełomie XIX i XX wieku, *kamienie milowe* łączą się z tymi samymi czasownikami, które mogą stanowić ich kontekst w znaczeniu dosłownym. Kamienie milowe osiąga bądź mija zarówno piechur zmierzający do celu, jak i np. przedsiębiorca realizujący zadania, które sobie wyznaczył. I jeden, i drugi może się do nich zbliżać, może je wytyzczać lub ustawiać na swojej drodze. Na tym tle zwracają uwagę nowe konteksty, w jakich badana nazwa pojawia się w roku 2021, a popularność zyskuje rok później.

2. KAMIENIE MILOWE W NAJNOWSZEJ POLSZCZYŹNIE

Ponieważ NKJP został zamknięty w roku 2010, a jego kontynuacja, Korpus Współczesnego Języka Polskiego (KWJP), obejmuje dekadę kończącą się na roku 2020, nowych kontekstów poszukamy w korpusie Monco PL (Pęzik 2020) – stale przyrastającym zasobie tekstów czerpanych z 1000 polskich witryn internetowych. Kwerenda *kamie.* milow.**⁶, wykonana w tekstach z lat 2022–2023 i ograniczona do

⁶ Z niejasnych powodów kwerenda *kamień** milowy***, która zgodnie z informacją podaną w witrynie powinna objąć odmianę wyrazów, generuje kolokacje tylko dla mianownika lp. Aby uwzględnić formy odmienione, wykonano ogólniejszą kwerendę *kamie.* milow.**, obejmującą wszelkie przedłożenia wymienionych ciągów liter. W wypadku badanej nazwy nie przyniosła ona szczęśliwie wyników nadmiarowych. Badanie wykonano 5 lutego 2024 r.

czasowników występujących w bezpośrednim sąsiedztwie badanej nazwy, przynosi następujące wyniki na pierwszych dziesięciu miejscach według wskaźnika istotności statystycznej:

wypełnienie, wypełniać, wypełnić, zwać, spełnić, spełnienie, ekscytować, skruszony, uzgodnić, renegecjonować.

Można pominąć konteksty nietypowe (por. *ekscytujący kamień milowy, kolejny kamień milowy skruszony*) bądź wynikające z segmentacji wielowrazowych jednostek języka (por. *zwać* ze zwrotu *tak zwany*). Pozostałe świadczą o innym niż poprzednio rozumieniu *kamieni milowych*. Nie są to już zdarzenia wieńczące etap jakichś działań, lecz zobowiązania, obietnice lub warunki, które należy *wypełnić* (*spełnić*), ale które można też *uzgodnić* i *negocjonować*. Warto zwrócić uwagę na wyrażenie *tak zwany*, świadczące o tym, że o kamieniach milowych zaczęto mówić w nowy sposób, wymagający sygnału o charakterze metatekstowym.

Okoliczności, w których nazwa *kamień milowy* upowszechniła się w nowym znaczeniu, są dobrze znane. W kryzysie wywołanym epidemią COVID-19 władze Unii Europejskiej zdecydowały się wspomóc finansowo gospodarki krajów członkowskich, ale pomoc uzależniły od wdrożenia reform i inwestycji określonych w tzw. krajowych planach odbudowy (w skrócie KPO). Postępy w prowadzeniu reform i inwestycji postanowiono mierzyć pod względem jakościowym i ilościowym, przy czym mierniki postępu jakościowego określono jako *kamienie milowe* (ang. *milestones*). Szczegóły określa *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/241 z dnia 12 lutego 2021 r. ustanawiające Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności*. Tekst angielski – *Regulation (EU) 2021/241 of the European Parliament and of the Council 2021/241 of 12 February establishing the Recovery and Resilience Facility* – i jego odpowiedniki w pozostałych 23 językach urzędowych UE można znaleźć w portalu EUR-Lex, obejmującym akty prawne UE⁷.

W angielskim tekście rozporządzenia wielokrotnie powtarza się słowo *fulfilment* ‘wypełnienie, spełnienie’, w języku angielskim używane, gdy mowa o wymaganiach lub zobowiązaniach. Tu jednak tworzy ono kolokację z *milestones*, nadając kamieniom milowym charakter warunków, które wymagają spełnienia, np.

The release of funds under the Facility is contingent on the satisfactory fulfilment of the relevant **milestones** and targets by the Member States [...].

W polskiej wersji dokumentu angielskie *fulfilment* oddano każdorazowo słowem *osiągnięcie*, np.

⁷ Zob. <https://eur-lex.europa.eu>. Dostępna w portalu funkcja o nazwie *widok wielojęzyczny* pozwala na łatwe porównanie różnojęzycznych wersji tego samego dokumentu (maksymalnie trzech).

Uruchomienie środków finansowych w ramach Instrumentu jest uzależnione od osiągnięcia przez państwa członkowskie w zadowalający sposób odpowiednich **kamieni milowych** i wartości docelowych [...].

Wykorzystano więc jeden z dobrze znanych kolokatów *kamieni milowych*, motywowany tak podstawowym, jak i wcześniejszym przenośnym znaczeniem nazwy. Wprawdzie w polskim tekście rozporządzenia występuje też *realizacja* kamieni milowych (ang. *implementation*), ale o ich *wypełnianiu* nie ma ani słowa, a czasownik *spełniać* pojawia się tylko przy rzeczownikach *kryteria*, *warunki* i *wymogi*. W sumie, jak widać, polska wersja tego ważnego dokumentu nie mogła przyczynić się do upowszechnienia nowych kontekstów, w jakich *kamienie milowe* występują w dzisiejszej polszczyźnie. Nie upowszechniły ich też przekłady innych unijnych aktów prawnych, mówi się w nich bowiem o *osiąganiu* kamieni milowych, a nie ich *wypełnianiu* czy *spełnianiu*.

Mimo to angielska kolokacja, obecna w aktach prawa europejskiego, w komunikatach prasowych UE, a także w wypowiedziach europosłów i innych polityków, zaczęła przenikać do języka polskiego, tłumaczona dosłownie za pomocą czasowników *wypełniać*, *spełniać*, *realizować*, a także ich odpowiedników dokonanych. Innym źródłem tych polskich innowacji mogły być synonimiczne konstrukcje angielskie, świadczące o postrzeganiu kamieni milowych jako warunków, a nie zakończenia etapów jakichś działań: *to meet a milestone* i *to hit a milestone*⁸.

W tym nowym znaczeniu *kamienie milowe* występują przede wszystkim w publicystyce, por. przykłady z korpusu Monco PL z roku 2022:

Projekt ustawy o SN wypełnia **kamienie milowe** uzgodnione z KE [...].

Polska musi jednak spełnić **kamienie milowe**, aby pieniądze zostały wypłacone.

Komisja Europejska chce weryfikować **kamienie milowe**.

[...] to, jak realizujemy **kamienie milowe**, będzie oceniane przez Komisję Europejską.

[...] część pieniędzy zapisanych w **kamieniach milowych** [...] znów stoi pod znakiem zapytania.

Podobne konteksty z tego samego czasu można znaleźć w sprawozdaniach z obrad Sejmu i komisji sejmowych, por. przykłady z Korpusu Dyskursu Parlamentarnego (KDP):

Jak nie wypełnimy **kamieni milowych**, to pieniądze do ludzi nie trafią.

[...] nie ma jeszcze decyzji, czy ta ustawa spełnia **kamienie milowe**, czy nie spełnia.

[...] co zamierzacie zrobić, żeby zrealizować **kamień milowy** dotyczący poprawy transparentności wydatków publicznych.

⁸ Łączenie nazwy *milestone* z czasownikiem *fulfil* to także w języku angielskim nowe zjawisko. Typowe czasowniki przyłączające *milestone* jako swoje dopełnienie to kolejno: *reach*, *mark*, *achieve*, *celebrate*, *hit*, *represent*, *cross*, *pass*, *set* i *meet* (według korpusu monitorującego NOW Corpus, stan na dzień 10.02.2024).

Zarówno w mediach, jak i w debatach sejmowych nowe kolokacje *kamieni milowych* przeważają nad starszymi, ale ich nie wyparły, por. w KDP:

Będzie to rozliczanie na podstawie osiągniętych **kamieni milowych**, tych **kamieni milowych**, które zostały wskazane w Krajowym Planie Odbudowy [...].

Natomiast w polskich aktach prawnych *kamienie milowe* w rozumieniu unijnym mają na razie tradycyjną łączliwość leksykalną, np. w *Ustawie z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027*:

Kontrola realizacji reformy obejmuje w szczególności sprawdzenie postępu rzeczowej realizacji reformy i terminowego osiągnięcia **kamieni milowych**.

Zarówno więc akty prawa krajowego, jak i polskie tłumaczenia aktów prawnych UE opierają się innowacji, która objęła już publicystykę i język polityków.

Dodajmy, że nowe przenośne znaczenie *kamieni milowych* nie tylko łączliwością różni się od poprzedniego. Różna jest także ich dystrybucja fleksyjna, o ile bowiem wcześniej formy liczby mnogiej stanowiły od jednej czwartej do jednej trzeciej wystąpień badanej nazwy (zależnie od źródła), to w nowym, unijnym znaczeniu przeważają. Mowa więc teraz zwykle nie o jednym warunku, lecz o całym ciągu warunków, które są rozłożone w czasie i mają być spełniane po kolei (co upodabnia je do znaków mijanych po drodze). Tym samym umniejszona została waga pojedynczego kamienia milowego jako ważnego osiągnięcia na drodze do celu. Różnicę widać w tabeli 1, gdzie zestawiono najczęstsze formy fleksyjne *kamienia milowego* w korpusie Monco PL w latach 2010–2021 i 2022–2023 (pominięto formy, których udział nie przekracza jednego procenta). Ponieważ porównanie objęło badaną nazwę we wszystkich znaczeniach, różnice w dystrybucji fleksyjnej między znaczeniem unijnym, dominującym w latach 2022–2023, a poprzednimi mogą być nawet większe, niż wynika z tabeli 1.

W korpusie Monco PL i na stronach WWW zindeksowanych przez wyszukiwarkę Google *kamień milowy* w innowacyjnych kontekstach jest obecny od maja 2022 r., w KDP – od czerwca tego samego roku. Wprowadzie projekt Krajowego Planu Odbudowy rząd Mateusza Morawieckiego przyjął już 30 kwietnia 2021 r., a w mediach wzmianki o unijnych „kamieniach milowych” pojawiły się nawet wcześniej⁹, ale frekwencja badanej nazwy wzrosła dopiero wtedy, gdy z UE popłynęły sygnały, że Polska nie otrzyma środków z KPO, jeśli nie spełni warunków dotyczących nie-

⁹ Na przykład: „[...] KE powiedziała, że nie interesują jej nasze projekty. Chcieli zobaczyć reformy, kamienie milowe i cele” („Rzeczpospolita”, 15.03.2021), <https://www.rp.pl/gospodarka/art8645041-rzeczobiznesie-robort-tomanek-z-kpo-nie-wydusimy-wszystkiego> [dostęp: 26.02.2024].

zależności sądownictwa (przypomniła o tym Ursula von der Leyen, gdy oficjalnie ogłosiła w Warszawie 2 czerwca 2022 r., że Komisja Europejska warunkowo zaakceptowała polski KPO¹⁰). Jak widać, nowe znaczenie *kamieni milowych* upowszechniło się za sprawą angielszczyzny w jej odmianie unijnej, ale nie odbyło się to bez wpływu polityki polskiego rządu i jego relacji z UE.

Tabela 1. Dystrybucja fleksyjna kamienia milowego w latach 2010–2021 i 2022–2023

2010–2021		2022–2023	
Forma fleksyjna	Udział [%]	Forma fleksyjna	Udział [%]
kamień milowy	40,60	kamieni milowych	37,20
kamieniem milowym	26,25	kamienie milowe	28,25
kamienie milowe	15,35	kamień milowy	16,52
kamieni milowych	9,34	kamieniem milowym	5,67
kamienia milowego	3,45	kamieniach milowych	3,66
kamieniami milowymi	3,34	kamieniami milowymi	3,66
		kamienia milowego	3,15

Źródło: korpus Monco PL, 26.02.2024, kwerenda *kamie.* milow.**, funkcja Konkordancje, Podsumowanie.

Choć mowa tu o niedawnej zmianie, podatny grunt do jej przyjęcia był gotowy już wcześniej, por. przykład z KDP z roku 2017:

Po ustaleniu i spełnieniu tych wszystkich warunków doktorant będzie mógł starać się o uzyskanie stypendium, o wzięcie udziału w programie stypendialnym i otrzymać minimalną pensję asystenta w wysokości 2450 zł. Program stypendialny trwa 4 lata, jest ewaluowany co roku. W sytuacji nieosiągnięcia **kamieni milowych** stypendium jest cofane, możliwy jest także jego zwrot.

Kamienie milowe występują tu w znanym od dawna otoczeniu leksykalnym, ale jednocześnie pojmowane są jako warunki otrzymywania stypendium. Spełnienie tych warunków ma być dowodem przebycia pewnych etapów na studiach doktoranckich. Obligatoryjność etapu czyni go warunkiem. Jak widać, różnica między starszym a nowszym z dwóch przenośnych znaczeń *kamieni milowych* może się zacierać w pewnych kontekstach.

¹⁰ <https://oko.press/ursula-von-der-leyen-w-warszawie-twarda-deklaracja-najpierw-kamienie-milowe-pozniej-pieniadze> [dostęp: 26.02.2024].

Także jeśli chodzi o nowe konteksty *kamieni milowych*, nie wszystkie są efektem oddziaływania wyłącznie angielszczyzny unijnej. Wyrazy *realizować* i *realizacja* w sąsiedztwie badanej nazwy pojawiały się już przed rokiem 2021 w tekstach z zakresu zarządzania projektem, gdzie *kamień milowy* oznacza zaplanowany wcześniej ważny etap i cel, czyli coś bliskiego starszemu znaczeniu tej nazwy (tak np. w *Raporcie rocznym NCBR z 2018 r.*¹¹). Natomiast *wypełnianie* kamieni milowych zdarzało się wówczas tylko sporadycznie, por. przykład dotyczący pewnej gry komputerowej, pochodzący z blogu, z wpisu datowanego na 8 kwietnia 2015 r.:

Oprócz wygrywania wyścigów, musisz wypełnić **kamienie milowe**. To są zadania typu: ukończ wyścigi, spełnij warunek w pościgu policyjnym lub przekrocz zadaną prędkość w punkcie w mieście¹².

3. O STATUSIE I PERSPEKTYWACH NOWEJ NAZWY

IATE, baza danych terminologii UE, rekomenduje tłumaczenie ang. *milestone* na *kamień milowy* lub *cel pośredni*. Ten drugi termin znalazł się np. w *Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r.* Jak widać, nie było konieczności, aby *kamieniom milowym* nadawać nowe znaczenie – język polski dysponuje wystarczającymi środkami wyrazu, aby się obyć bez niego. Dla większości mówiących po polsku dosłowny przekład angielskiej nazwy był jednak prostszym rozwiązaniem. Nawet *super milestones* – jak w dokumentach UE określa się m.in. oczekiwania wobec polskiego sądownictwa, zepsutego w czasach tzw. dobrej zmiany¹³ – są okazjonalnie kalkowane jako *superkamienie milowe* lub z błędem ortograficznym jako *super kamienie milowe*¹⁴, choć IATE przestrzega przed takim przekładem i rekomenduje *nadrzędne kamienie milowe*.

„Kamieni milowych”, na które polski rząd zgodził się w Krajowym Planie Odbudowy, jest 115 (nie licząc innych warunków), należą one do sześciu obszarów, takich jak konkurencyjność gospodarki, zielona energia czy transformacja cyfrowa¹⁵. Spośród tych warunków jednak tylko naprawa sądownictwa znalazła się w centrum sporów politycznych i tylko ona przykuła uwagę mediów. Unijne kamienie milowe

¹¹ <https://www.ncbrdlafirm.pl/raport-roczny-ncbr-2018/> [dostęp: 26.02.2024].

¹² <https://www.ppe.pl/blog/28954/15010/ostatnia-dobra-odslona-nfs.html> [dostęp: 26.02.2024].

¹³ Zob. np. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_5916 [dostęp: 26.02.2024].

¹⁴ Zob. np. <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/pieniazde-z-kpo-polska-musi-wypelnic-super-kamienie-milowe-a-zegar-tyka/hbjgyrw> [dostęp: 26.02.2024].

¹⁵ <https://tvn24.pl/polska/kamienie-milowe-w-kpo-czym-sa-i-dlaczego-sa-takie-wazne-dlaczego-zobowiazala-sie-polska-5739744> [dostęp: 26.02.2024].

stały się jednym z kluczy do zrozumienia współczesnej debaty politycznej w Polsce, a ich polska nazwa zwróciła na siebie uwagę bardziej, niż gdyby w zamian mówić o *celach pośrednich*, w myśl jednej z rekomendacji IATE. Została np. wyróżniona przez kapitułę językoznawców w plebiscytcie Słowo Roku 2022¹⁶.

O nowości terminu w jego unijnym znaczeniu świadczą towarzyszące mu sygnały dystansu i komentarze metatekstowe. Najpospolitsze to cudzysłów i operator *tak zwany*, czasem zastępowany skrótem *twz.*, np. „Kością niezgody stały się *twz.* kamienie milowe zapisane w Krajowym Planie Odbudowy”¹⁷. Można jednak napotkać też inne przykłady, por. „Naprawa tego budżetu stanowić, to moje ulubione słowo, kamień milowy na drodze do wzmocnienia polskiej armii” (premier Mateusz Morawiecki¹⁸) lub „te słynne kamienie milowe” (senator Jan Maria Jackowski, za KDP¹⁹). Wypowiedź premiera Morawieckiego jest tym ciekawsza, że użył on badanej nazwy w jej wcześniejszym znaczeniu przenośnym, na określenie zwieńczenia etapu pewnych działań, a mimo to zdecydował się na komentarz metatekstowy, zapewne w reakcji na częstą obecność *kamieni milowych* w dyskursie publicznym w ich nowym znaczeniu.

W myśl hipotezy Sapira-Whorfa i innych podobnych koncepcji dotyczących związku między językiem a kulturą język może wpływać na postrzeganie świata przez jego użytkowników (Anusiewicz 1995; Wierzbicka 1999). Gdy chodzi o *kamienie milowe*, to interesujące pytanie brzmi: czy używanie tej jednostki w jej nowym znaczeniu unijnym, a więc jako określenia warunków pewnego rodzaju, może wpływać na sposób postrzegania UE w Polsce i nasz stosunek do niej? Gdyby w zamian od początku mówiono o *celach pośrednich*, czyli używano innego terminu rekomendowanego w IATE, który jednak się nie upowszechnił, być może sprzyjałoby to postrzeganiu Unii jako wspólnoty celów, a nie tylko interesów materialnych realizowanych kosztem własnych priorytetów i potrzeb?

Pytania te będziemy musieli pozostawić tu bez odpowiedzi. Trudno jednak nie zauważyć, że do niekorzystnego obrazu Unii Europejskiej, jaki kreślili nieraz politycy formacji rządzącej w Polsce w latach 2015–2023, dobrze pasuje pojmowanie *kamieni milowych* jako wymagań, które piętrzą przed Polską nieprzyjaźni jej urzędnicy UE, a nie jako zwieńczenia etapów na drodze do wspólnego celu. W wypowiedziach przedstawicieli i sympatyków rządzącej wówczas prawicy wybrzmiewała czasami myśl, że unijne kamienie milowe to nic innego jak sposób wywierania nacisku na

¹⁶ Zob. <https://www.uw.edu.pl/slowo-roku-2022> [dostęp: 26.02.2024].

¹⁷ <https://konkret24.tvn24.pl/swiat/co-to-sa-te-kamienie-milowe-ktorymi-ue-chce-szantazowac-polske-wyjasniamy-ra1110644-ls5791368> [dostęp: 26.02.2024].

¹⁸ <https://wgospodarce.pl/informacje/120621-morawiecki-podjelismy-ogromny-wysilek-by-umocnic-polska-armie> [dostęp: 26.02.2024].

¹⁹ J.M. Jackowski nie był zapewne pierwszym autorem tego sformułowania, na stronach WWW można je znaleźć w kilkudziesięciu różnych wypowiedziach.

Polskę, rodzaj szantażu, któremu nie należy ulegać²⁰. Z takiej perspektywy kamienie milowe nie są wcale warunkami do spełnienia, przeciwnie – są to warunki, które należy odrzucić, por.

Lista tzw. **kamieni milowych** „będzie rozszerzana w zależności od chęci ugodzenia polskiego rządu o kolejne obszary konfliktów, które będzie kreować Komisja Europejska” – stwierdził Witold Waszczykowski, były szef polskiej dyplomacji („Rzeczpospolita”, 10.06.2022)²¹.

Pewne uregulowania zawarte w **kamieniach milowych** są do przyjęcia i w konsultacji z Komisją Europejską. Realizujemy je, ale pewne będziemy realizować na zasadzie bardzo elastycznej, a niektóre są nie do przyjęcia – powiedział na antenie Radia Plus Krzysztof Sobolewski, sekretarz generalny Prawa i Sprawiedliwości („Rzeczpospolita”, 17.01.2023)²².

Kiedy pamięta się o starszych znaczeniach badanej nazwy – znakach przydrożnych i ważnych osiągnięciach na jakiejś drodze – sformułowania typu *wypełniać kamienie milowe* wydają się nielogiczne. Zwrócił na to uwagę Michał Rusinek (2023), sugerując, że „jeśli czegoś nie da się zrobić językowo, to wydaje się to niewykonalne także w rzeczywistości”. I dalej:

Jeśli określenie jakiejś czynności brzmi niepoprawnie pod względem frazeologicznym lub po prostu podejrzenie – sama czynność staje się dla nas podejrzana. A to woda na młyn [...] tych polityków, którzy uważają, że Polska nie powinna spełniać warunków Komisji Europejskiej (s. 209).

Można rozwinąć tę myśl, dodając, że nielogiczna nazwa deprecjonuje pomysłodawcę. W takiej aurze cytowane wyżej komentarze metatekstowe, np. „to moje ulubione słowo” (Mateusz Morawiecki), mogą być nie tylko sygnałem nowości nazwy, lecz także wyrazem dystansu, a nawet ironii.

Najnowsza historia *kamieni milowych* w polszczyźnie dowodzi zacierania się ich motywacji. O ile bowiem starsze znaczenie przenośne było bliskie podstawowemu i dzieliło z nim najważniejsze konteksty, o tyle nowe, unijne, oddala się od niego. Zarazem jednak, skoro nowe konteksty badanej nazwy rażą brakiem logiki, jej idiomatyzacja jeszcze się nie dokonała. Być może proces ten się wycofa i po zakończeniu programu finansowego wsparcia przewidzianego w cytowanym rozporządzeniu UE

²⁰ Na przykład: „Ziobro o tzw. kamieniach milowych. «Niektóre zapisy wprowadzają szantaż»”, <https://dorzeczy.pl/kraj/312952/ziobro-w-kamieniach-milowych-sa-zapisy-ktore-prowadzaja-szantaz.html> [dostęp: 26.02.2024].

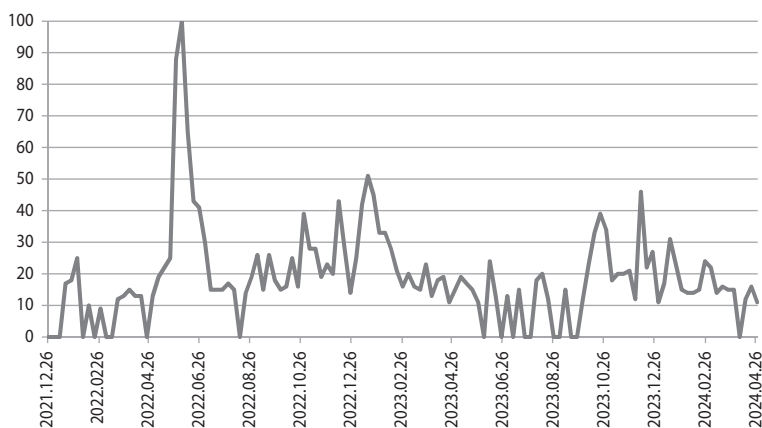
²¹ <https://www.rp.pl/polityka/art36493581-waszczykowski-kamienie-milowe-nigdy-sie-nie-skonczy-sa-po-to-aby-nas-rozliczyc> [dostęp: 26.02.2024].

²² <https://www.rp.pl/polityka/art37790701-sobolewski-niektore-kamienie-milowe-sa-nie-do-przyjecia-i-nie-beda-realizowane> [dostęp: 26.02.2024].

zapomnimy o *kamieniach milowych* w ich nowym, unijnym znaczeniu. Jest to tym bardziej możliwe, że innowacyjne konteksty nie wyszły jeszcze poza polskie relacje z UE.

Funkcja Google Trends, monitorująca zainteresowania internautów, pokazuje, że kwerendę *kamienie milowe* (bez cudzośłowu) wykonywano najczęściej w tygodniu, gdy Ursula von der Leyen ogłaszała w Warszawie warunkowe przyjęcie polskiego KPO (por. wyżej, przypis 9). W czasach bliższych niewielkie lokalne wzrosty zainteresowania tematem zarejestrowano w tygodniu obejmującym wybory parlamentarne 15 października 2023 r. i potem, gdy powstał rząd Donalda Tuska. Obecnie kwerendę *kamienie milowe* wykonuje się kilka razy rzadziej niż w okresie jej największej popularności, zob. rysunek 1. Zainteresowanie tematem spadło, gdyż nowy polski rząd zdecydował się na poprawę stosunków z Unią Europejską i naprawę praworządności, co poskutkowało uruchomieniem płatności z polskiego KPO i rozwiało obawy, że pieniądze te mogłyby nigdy nie zostać wypłacone²³.

Rys. 1. Popularność kwerendy *kamienie milowe* w wyszukiwarce Google w okresie 1.01.2022 – 30.04.2024. Skala znormalizowana do 100 procent

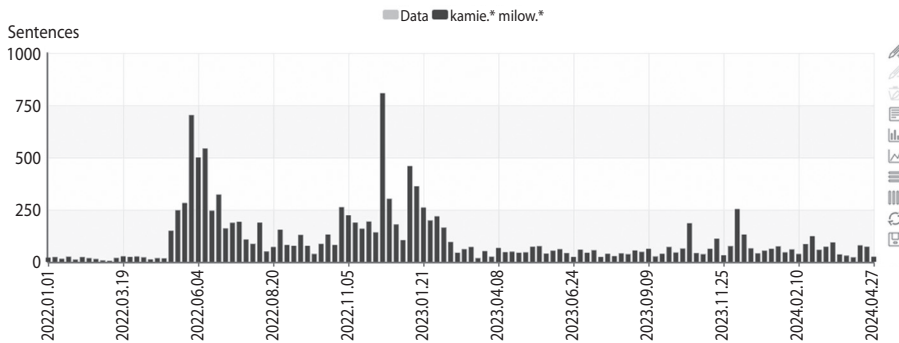
Spadek zainteresowania widać też w korpusie Monco PL, przy czym tu mierzone jest ono frekwencją badanej frazy, ściślej: liczbą zawierających ją zdań, a nie liczbą zapytań kierowanych do wyszukiwarki, zob. rysunek 2.

Choć nowe znaczenie *kamieni milowych* może się nie zakorzenić w polszczyźnie, obserwacja ich najnowszej historii jest pouczająca, gdyż odkrywa różne aspekty funkcjonowania jednostek języka w okresie zmiany. Jednym z takich aspektów jest wspomniana wyżej, niepełna jeszcze, idiomatyzacja *kamieni milowych*, czyli zaciekanie się ich motywacji i towarzyszące temu poczucie braku logiki. Jako znajdujące

²³ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/aktualnosc/polska-otrzymala-27-mld-zl-z-pierwszego-wniosku-o-platnosc-z-kpo/> [dostęp: 26.02.2024].

się w pół drogi między znaczeniem dosłownym a idiomatycznym mogą *kamienie milowe* równie dobrze ilustrować proces odwrotny: defrazeologizację idiomów, czyli uobecnianie ich znaczenia dosłownego. Przed mimowolną defrazeologizacją ostrzegali nieraz badacze (np. Buttler, Kurkowska, Satkiewicz 1982: 210–228; Bąba, Walczak 1992: 116–148), pisano też o defrazeologizacji jako metodzie działań artystycznych w tworzywieniu języka (np. Barańczak 1995: 80–111; Liberek 1998). W wypadku *kamieni milowych* proces ten nie jest mimowolny ani celowy, lecz inercyjny, zachodzi pod wpływem obcego źródła.

Rys. 2. Frekwencja kwerendy *kamie.* milow. w wyszukiwarce Monco PL w okresie 1.01.2022 – 30.04.2024**

W sumie zmiany w użyciu badanej tu nazwy nie objęły jej struktury, lecz znaczenie, związane z nim otoczenie słowne i względną frekwencją form fleksyjnych w paradymacie. Różnica między wcześniejszym znaczeniem przenośnym ('zwieńczenie etapu działań') a nowszym ('warunek czegoś') nie jest duża, sprowadza się do ujęcia czegoś znanego wcześniej w nowy sposób. Mimo to konteksty leksykalne *kamieni milowych* w ich nowym znaczeniu wydają się rażąco nielogiczne na tle znaczenia dosłownego ('znak przydrożny'), które aktualizuje się tu nieuchronnie.

O ile *kamień milowy* w znaczeniu podstawowym jest najprawdopodobniej kalką strukturalną niemieckiego *Meilenstein*, a w znaczeniu przenośnym – jako zwieńczenie ważnego etapu czegoś – prawdopodobnie kalką semantyczną z tego samego źródła, to nowe znaczenie można opisać dwojako: albo jako wynik neosemantyzacji, czyli ponowną kalkę semantyczną, albo jako nową kalkę strukturalną, tym razem z angielskiego.

Niezależnie jednak od tego, jaka była natura tej pożyczki, można postawić pytanie, czy była ona konieczna i czy się dobrze przysłużyła polszczyźnie. Skoro w bazie IATE rekomendowano dwa równorzędne odpowiedniki angielskiego *milestone*, mianowicie *kamień milowy* i *cel pośredni*, to czy nie można było poprzestać na drugim? Zasadniczo tak, ale pierwszy ma cenne zalety: jest obrazowy, przykuwa uwagę i łatwo zapada w pa-

mięć, ma też tradycję w języku. W polskim dyskursie o Unii Europejskiej i miejscu Polski w Europie *kamienie milowe* zajęły ważne miejsce, stały się symbolem czegoś istotnego dla Polaków. Ważne symbole wymagają nazwy wyrazistej i nośnej, co zwykle znaczy: niedługiej, łatwej do zapamiętania i kojarzącej się pozytywnie. Takiej właśnie jak *kamień milowy*, który przywodzi na myśl znaczące osiągnięcie w dążeniu do ważnego celu.

Źródła

- ESJP XVII–XVIII – *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*, <http://sxvii.pl/>.
EUR-Lex – Baza aktów prawnych Unii Europejskiej, <https://eur-lex.europa.eu>.
IATE – Interactive Terminology for Europe, <https://iate.europa.eu/home>.
ISJP – *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, t. 1–2. Warszawa: PWN, 2000.
Kartoteka ESJP XVII–XVIII – Kartoteka *Słownika języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku*, <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/20029>.
KDP – Korpus Dyskursu Parlamentarnego, https://kdp.nlp.ipipan.waw.pl/query_corpus/.
KWJP – Korpus Współczesnego Języka Polskiego, <https://kwjp.ipipan.waw.pl/>.
Monco PL – korpus monitorujący, <http://monco.frazeo.pl/>.
NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego, <http://www.nkjp.pl/>.
NOW Corpus – News on the Web, <https://www.english-corpora.org/now/>.
SJDor – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11. Warszawa, 1958–1969.
SL – *Słownik języka polskiego*, S.B. Linde, t. 1–6. Warszawa, 1807–1814.
SJPSz – *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 1–3. Warszawa, 1978–1981.
Sstp. – *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. 1–11. Wrocław: Ossolineum, Kraków: IJP PAN, 1953–2002.
SW – *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1–8, Warszawa, 1900–1927.
SWil – *Słownik języka polskiego*, red. A. Zdanowicz i in. Wilno, t. 1–2, 1861.
SWJP – *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj. Warszawa: Wilga, 1996.

Literatura cytowana

- Anusiewicz, J. 1995. *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
Barańczak, S. 1995. *Pegaz zdębiał. Poezja nonsensu a życie codzienne: wprowadzenie w prywatną teorię gatunków*. Londyn: Puls.
Bąba, S., Walczak, B. 1992. *Na końcu języka. Poradnik leksykalno-gramatyczny*. Poznań: PWN.
Buttler, D., Kurkowska, H., Satkiewicz, H. 1982. *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności leksykalnej (Słownictwo rodzime)*. Warszawa: PWN.
Chwalba, A. red. 2004. *Obyczaje w Polsce. Od średniowiecza do czasów współczesnych*. Warszawa: PWN.
Cierpich-Kozieł, A. 2020. Koronarzeczywistość – o nowych złożeniach z członem *korona-* w dobie pandemii. *Język Polski* 4, s. 102–117. Online: <https://jezyk-polski.pl/index.php/jp/issue/view/6/2> [dostęp: 26.02.2024].

- Gloger, Z. 1900–1903. *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 1–4. Warszawa: Piotr Laskauer i S-ka.
- Liberek, J. 1998. *Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej*. Poznań: „WiS”.
- Makowska, M. 2021. Język i obraz wobec koronawirusa. Przyczynek do rozważań nad komunikacją medialną w czasach pandemii. *Forum Lingwistyczne* 8, s. 1–14. Online: <https://www.journals.us.edu.pl/index.php/FL/issue/view/1139> [dostęp: 26.02.2024].
- Pęzik, P. 2020. Budowa i zastosowania korpusu monitorującego Monco PL. *Forum Lingwistyczne* 7, s. 133–150. Online: <https://journals.us.edu.pl/index.php/FL/issue/view/997> [dostęp: 26.02.2024].
- Płoski, A. 2009. Kamienie milowe – o kontekście miejsca zabytku. *Kurier Konserwatorski* 5, s. 31–36. Online: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Kurier_Konserwatorski/Kurier_Konserwatorski-r2009-t-n5/Kurier_Konserwatorski-r2009-t-n5-s31-36/Kurier_Konserwatorski-r2009-t-n5-s31-36.pdf [dostęp: 26.02.2024].
- Przepiórkowski, A. i in. 2012. *Narodowy Korpus Języka Polskiego*. Warszawa: PWN. Online: <https://nkjp.pl/index.php?page=3&lang=0> [dostęp 26.02.2024].
- Rusinek, M. 2023. Zgrzyt. W: Id., *Ptak doda, czyli co mówią do nas politycy*, s. 205–210. Kraków: Znak. [Pierwodruk w: Wszystkiemu winna metafora. Bo jak można spełniać lub realizować kamienie, choćby milowe? *Wyborcza.pl. Słówka*, 19.08.2022, online: <https://wyborcza.pl/7,175992,28806022,jak-mozna-spelniac-lub-realizowac-kamienie-chochy-milowe-komiczne.html>, dostęp: 26.02.2024].
- Wierzbicka, A. 1999. *Język – umysł – kultura*. Warszawa: PWN.

Milestones in Polish: From roadside signs to conditions (not) to be met

Summary

The article presents the history of the lexical unit *kamień milowy* ‘milestone’ in the Polish language, with a particular emphasis on its new meaning, coming from the EU variety of English, and the meaning-specific collocability. The study has shown how the political context influenced the popularity of the name in its new meaning, its functioning in the media, and its social reception. Data come from dictionaries, language corpora, the Polona digital library, the EU legal acts database, and the EU terminology database.

Keywords: language contacts – neosemanticism – EU terminology – idiomatisation – de-idiomatisation.

Adj. Marta Falkowska